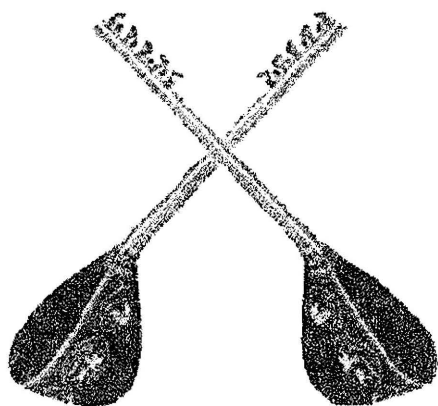

AZƏRBAYCAN AŞIQLAR BİRLİYİ

Ozan Dünyası

№2 (9) 2012

Türkiyeli araştırmacılar Azərbaycan aşıkları haqqında

Doç.Dr. Eyup AKMAN

Türkiye, Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Email: eakman@kastamonu.edu.tr

AZERİ ÂŞIK AZAFLI MİKAYİL'İN ŞİİRLERİNDE TÜRK LÜK BİLİNCİ VE İKİ ŞİİRİNİN HİKÂYESİ

Azerbaycan'da Âşık Edebiyatı XVI. yüzyıl âşığı Kurbanî ile başlatılır. Bu yüzyıldan sonra Azerbaycan coğrafyası, denilebilir ki Türk âşıklık sanatının merkezi, kalbi durumuna gelmiştir. Özellikle XIX. yüzyıl, Azerbaycan Âşık Edebiyatı'nın en üst seviyeye ulaştığı bir çağdır. Fakat Ekim 1917 yılında yapılan devrim ile eski hayat tamamen değişmiş ve bu değişiklik toplumun/toplumların her kesiminde güçlü akislerini bulmuştur.

Tamamen Komünizm ve Marksizm esaslarına dayalı olarak kurulan Sovyet hükümetinin başında devrimi yapan Lenin vardır. Merkezî hükümetin ve Lenin'in esas gayesi bünyesindeki bütün halklara komünist rejimi benimsetmek ve yeni kurulan Bolşevik hükümetinin bekasını sağlamaktır. Bu amaç için her türlü imkan kullanılmalı ve geniş halk kitlelerine ulaşılmalıdır.

Lenin ve diğer parti mensupları Türk halkı üzerine âşıkların büyük bir nüfuzları olduğunu biliyordu. Bundan dolayı da onlardan propaganda amacıyla faydalanılabildi. 1924 yılında Lenin'in ölümünden sonra Lenin'in bu düşüncelerini Stalin aynen kabul etmiş ve âşıklara gerekli alakayı göstermiştir. Bu devirde âşıklar gerek zorla ve gerekse de teşvikler almak suretiyle yeni rejimi halka anlatabilmek için olağanüstü çaba sarf etmişlerdir. Bu vesileyle de Azerbaycan'da âşık edebiyatı yönetim ve halk nezdinde değer kazanmış ve bununla ilgili çeşitli zamanlarda dört defa âşıklar kurultayı düzenlenmiştir. (Akman 2008:177-191)

Sovyetler Birliği Dönemi'ndeki âşıklardan biri vardır ki, dönemin diğer âşıklarından farklıdır. Çünkü o, diğer âşıklar gibi komünist partinin baskılarına boyun eğmemiş, kutsal âşıklık sanatını komünist propagandaya alet etmemiştir.¹ Bu âşık 1924 yılında doğup 1990 yılında vefat eden Azaflı Mikayıldır.²

Azaflı Mikayı'l'ın çocukluğu ve gençliği Stalin zamanında geçmiştir. Stalin'in zulmüne daha 14 yaşında iken yedinci sınıfta uğrar. Azaflı bu olayı şöyle anlatmıştır: "Sınıfta resim dersi yapıyorduk. Öğretmenimiz o zamanki devlet başkanı Stalin'in portresini çizmemizi söylemişti. Çalışmalarımızı bitirmek üzereydik ki, benim resmimin üzerine mürekkep döktü. Bu hadise üzerine beni mahkemeye götürdüler. "Sen Stalin'in üzerine kasıtlı olarak mürekkep döktün. Niçin döktün? Sana kim öğretti?..." gibi sorular sorarak beni yargıladılar. Suçlu bulunarak hapsedildim. Bir yolunu bularak kaçtım. Hayli zaman Gence, Karabağ bölgelerinde firar dolaştım. Sonra yakalanarak tekrar hapsedildim."(Kafkasyalı 1996: 26)

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Stalin taktik değiştirir ve Rus olmayan halklara daha hoşgörölü davranmaya çalışır. Çünkü vakit, cepheye asker gönderme vaktidir. Bunu yapacak olanlar da elbette ki, Türk askerleridir. Türklerdeki vatan sevgisinin en yüce duygu olduğunu bilen

¹ Adı geçen dönemde rejim taraftarı şiir yazar/yazdırılan başlıca Azerbaycan âşıkları şunlardır: Âşık Şemşir, Hüseyin Bozalğanlı, Âşık Gara, Âşık Mirze Bayramov, Âşık Esed Rızayev, Âşık Hüseyin Cavan, Âşık Penah... Örnek şiir olarak Âşık Penah'ın şu dörtlüklerini verebiliriz:

Lenin ölmeyibdi, bu gün de sağdı,
Onun emelleri halga dayagdı.
Bizi partiyamız aparacagdı
Şanlı kommünizme ileri, dostlar!

Ölmez bu ellerin gözü Lenin'im,
Arzusu, muradı, sözü Lenin'im,
Ölmez azadlığın özü Lenin'im,
Ölmez milyonların hüneri, dostlar! (Akman 2008:209)

² Bu araştırmamızda Azaflı Mikayı'l'ın hayatı hakkındaki bilgiyi Ali Kafkasyalı'nın "Mikayı'l Azaflı, Hayatı-Sanatı-Eserleri, Erzurum 1996" isimli eserinden aldık. Yine ilerde tahlil edeceğimiz şiirler de bu eserden alınmıştır.

Stalin, savaş yıllarında Türklere kahramanlık destanlarını (Köroğlu, Dede Korkut, Kaçak Nebi...) söylemelerine izin verir hatta bu destan kahramanlarını o da över. (Fakat savaşın bitmesinden sonra 1951 yılında Dede Korkut Kitabı yasaklı kitap olarak ilan edilir.) Böyle bir ortamda Azaflı Mikayıl yakalanır ve cepheye gönderilir. Savaştan sonra sağ olarak evine dönen Azaflı bir yıl sonra serbest bırakılır.

1952 yılından itibaren düşünlerde usta âşık olarak görünmeye başlayan Azaflı 1961 yılından 1965 yılına kadar tekrar hapis yatar. Bu sefer hapis yatmasının sebebi ise aşağıda inceleyeceğimiz üzere, şiirleriyle, düşünceleriyle mevcut düzene itaat etmemesi, milli ve manevi değerlerine sahip çıkmasıdır.

Sovyetler Birliği Dönemi'nde folklora karşı merkezî hükümetler yakın ilgi göstermişler ve folklorun derlenmesi ve neşri için devlet desteği sağlamışlardır. Fakat halk ağzından derlenen folklor ürünleri ince bir süzgeçten geçirildikten sonra yayınlanabilmiştir. Bu süzgecin vazifesi, folklor ürünlerinde mevcut olan dini ve milli değerlerden bahseden kelime, söz ve kalıpları ayıklamaktır. Hal böyle olunca bu sahada yapılan her neşriyat, değiştirilmiş veya eksik bırakılmış vaziyette halka sunulmuştur. Halk âşıkları da söylediği şiirlerinde buna dikkat etmişler dinî ve millî konulara değinememişlerdir. Fakat kendini toplumun sorunlarını dile getirmekle yükümlü sayan bazı âşıklar, bir şey yapamadıklarından dolayı kahrolmaktadırlar. İçlerinden geldikleri gibi söyleseler sonunda ceza, hatta ölüm var; söylemeseler vicdanları rahat değil. Bu durumu Mikayıl Azaflı şöyle dile getirir:

Yüz min tebib gelse bilmez derdim var,
Deyirem ölürem, demirem olmur.
Ne'metim, gismetim oldu zehermar,
Yeyirem ölürem, yemirem olmur.

Umudum az galdı göy Allah'ına,
Ganlı gılıç verib yerin şahına,
Başım zulümkarın secdegâhına,
Eyirem ölürem, eymirem olmur.

(Kafkasyalı 1996:158)

Bir diğer sıkıntı da yerli iş birlikçilerinin özellikle kendi halkına eziyet çektirmesidir. Komünist partisine şirin görünmek için kolhoz, sovhoz yöneticileri Türk köylüsüne pek göz açtırmamıştır. Azaflı bunu da şöyle ifade eder:

Ağladan gardaşım, gülen gardaşım,
Dağlayan gardaşım, bölen gardaşım,
Öldüren gardaşım, ölen gardaşım,
Yahılan özümüz, yahan özümüz.

(Kafkasyalı 1996 : 178)

Mikayıl Azaflı için Türk olmak, Türk töresine göre yaşamak ve İslam kaidelerine uymak en başta gelen vazifelerdir. Fakat dönem, hiç de bunları açıkça söyleyip yaşayabileceği dönem değildir. Bundan dolayı Azaflı vatan sevgisini anlattığı şiirlerinde Türk kelimesi yerine Azeri kelimeini tercih etmiştir. Fakat diğer ülkelerde yaşayan Türklere de kardeşim demeyi ihmal etmez ve ataları olarak Dede Korkut'u, Nizami'yi gösterir:

Goca Azaflı'yam, dilim var, "lal"am
Tebriz'de gardaşım, Sibir'de balam,
Ele derd varmı ki çekmemiş olam,
Bah, onlar ağartdı başımı benim.

(Kafkasyalı 1996 : 230)

Burda Dede Gorgud boyları gurdu,
Salsal'ı, Babek'i ecnebi vurdu.
Nizami, Fuzuli, Nesimi yurdu
Azerbaycandanam, azer oğluyam.

(Kafkasyalı 1996 : 241)

Azaflı'nın hayali, ölmeden önce bir kez Türkiye'yi görmektir. Onun bu hayali 1989 yılında İstanbul'a gelmesiyle gerçekleşmiştir. Artık ne onu takip eden komünist parti vardır ne de onu engelleyecek bir durum. Yıllardır söylemek isteyip de söyleyemediği duygularını açıkça söylemiştir:

Dinimiz bir, dilimiz bir –
Sizin eller, bizim eller.
Selamımız, "beli"miz bir –
Sizin eller, bizim eller.

Bir gartalın ganadıyığ,
Bir milletin damadıyığ,
Bir babanın övladıyığ –
Sizin eler, bizim eller.

Tarihlerde goymuşdur iz,
Taleyi kem geldi temiz.
Türk, İstanbul, Bakü, Tebriz –
Sizin eller, bizim eller.

(Kafkasyalı 1996 :252)

Türklüğünü hiçbir zaman inkar etmeyen, fakat sessiz kalmak durumunda kalan Azaflı aşağıdaki şiirlerinde Türk olduğunu adeta haykırır:

Öz vetenim, öz dilimdir,
Öz mekanım, öz elimdir,
Öz Türkümdür, öz elimdir
Menim dünyam, benim dünyam.

(Kafkasyalı 1996 :253)

Türkem, Türk'ün balasıyam,
Her derdine galasıyam.
Yanarsa, od alasıyam,
Söndürmez bu seller meni,
Unutmasın eller meni.

(Kafkasyalı 1996 : 295)

Azaflı Mikayıl'ın İki Şiirinin Hikâyesi³

1950'li yıllarda Âşık Şemşir⁴ “vedesinde” redifli bir şiir (güzelleme) yazar. Bu şiiri mektupla, yakından tanıdığı, dostu olan Âşık Mikayıl Azaflı'ya gönderir. Bu şiir şöyledir:

VEDESİNDE⁵

Seni bele gördüm, heyalım çaşdı,
Menim sakkalımın çal vedesinde.
Hetrimde deydin, yadıma düştün...
Çok dedim gönlüme al vedesinde.

³ Azaflı'nın aşağıdaki iki şiirinin hikayesini, kızı Âşık Dilara 2002 yılı temmuzunda Bakü'de kendisini ziyaretimiz esnasında anlatmıştır.

⁴ Âşık Şemşir 1893 yılında Kelbecer bölgesinin Demircidam köyünde doğmuş, 1980 yılında vefat etmiştir. Âşıklık sanatını babası Gurban ve komşuları Elesker'den öğrenmiştir. Sovyetler Birliği Dönemi'nin usta âşıkları arasındadır. (Sakaoglu vd. 1986 :207)

⁵ Bu şiir Azaflı'nın çırağı Âşık Mahmut ve Âşık Dilara'dan derlenmiştir.

Meğrur oldun elde varılan vahtı,
Açılan bahçanda gül olan vahtı,
Goynunda memeler nar olan vahtı,
Gıymadın bir dene bol vedesinde.

Süleyman'ı yola salan dünyadı,
Gocalıp gartalıp galan dünyadı.
Ayrılık teblini çalan dünyadı,
Senin rüşdünün gül vedesinde⁶.

Ov dereden keçti, yuhuda yattın,
Oyandın, izine hedengin attın.
Yörüdün, yörüdün nerdeki çattın,
Herşeyin geydine gal vedesinde.

De görüm, de görüm, kimin yârısan,
Hansı behtevarın vefadarısan.
Bu âşık Şemşiri görmek istersen,
Doğru düz ilgara gel vedesinde⁷.

Azaflı da bu şiiri üstadı âşık Yusuf'a okutur. Âşık Yusuf şiiri beğenir ve şiir at kulağı şeklinde çift kalsın diyerek Azaflı'dan bu şiire bir nazire yazmasını ister. Azaflı da "Daha önce güzellemede hiç kalemimi sinamadım," diyerek cevap yazmak istemez. Fakat üstadı ısrar eder. "Ya bu şiire nazire yazacaksın ya da bu sazı, bu sanatı bırakacaksın." der. Azaflı çok düşünür fakat bu şiire nazire yazacak bir mevzu bulamaz. Bir sabah erkenden kalkar ve mısır tarlasını sulamaya gider. Vakit sabahın dördü veya beşidir. Köylüler de o saatte kalkmış hayvanlarını nöbetçi kişiye katmak için toplanmışlar. 60 yaşlarında bir kadın da kendi tarlasını sulamak için tarlasına doğru gelmektedir. Karşıdan ise 70 yaşlarında bir adam koyun sürüsünü nöbetçi kişiye katmak için gelmektedir. Adamın geldiğini gören kadın yönünü değiştirir. Bunun üzerine adam kadına seslenir. Mikayıl Azaflı da onlara görünmeden olanları seyretmektedir. Adam kadına: "Gençliğimde seni sevdim, seni alamadım, o zaman benden kaçtın. Şimdi ikimiz de yaşlı iki insan olduk. Şimdi neden benden

⁶ Bu mısranın, âşık edebiyatı araştırmacısı Prof. Dr. Muharrem Kasımlı "Dünyadan kamını al vedesinde" şeklinde olduğunu söylemiştir.

⁷ Bu şiir Şemşir'in daha evvel yayımlanmış şiir kitaplarında mevcut değildir.

kaçıyorsun?” diye sorar. Kadın da adama “Sen ne zaman elçi gönderdin de ben senden kaçtım” der. Adam da: “Ben dedemi, anamı sana gönderdim, ama seni bana vermediler. Ben de seni kaçırmak istedim. Bir gece atımla beraber sizin evin oraya geldim. Atımı evinizin yanındaki ceviz ağacına bağladım. Tam senin pencereye doğru yaklaşıırken kara kuduz değmiş kara itiniz bağlı değilmiş, dışardaymış. Geldi beni bacağımdan ısırdı. Canımı zor kurtardım. Ondan sonra da seni başkasına verdiler. İstiyorsan köpeğin ısırdığı yaranın izini sana göstereyim. Hala bu iz duruyor” der. Bu konuşmaları dinleyen Azaflı Mikayıl daha fazla kendini saklayamaz ve ortaya çıkar. O yaşlı adama “Başına döndüyüm emmi, izin ver ben de bakayım o aşkın damgasına. Günlerdir bir şiir yazmak için konu arıyordum. Sizin sayenizde şiirime konuyu buldum” der. Bunun üzerine yaşlı adam “Benim yetmiş yıllık bu sırrımı kimse bilmiyordu, ama artık bunu Azaflı biliyor” diyerek üzülür. Bu şiir şöyledir:

Başına döndüyüm a mihribanım⁸,
Golların boynuma sal vedesinde.
Sen olarsan garı, men olam goca,
Goy, emim leblerin bal vedesinde.

Bir canım var, bir gün felek alacak,
Üstünden kervanlar yollar salacak.
Bir yimek, bir geymek, gezmek galacak,
Dolan, gel canının hal vedesinde.

A zalım, deme ki, şirindi akça..
Edalet yolunu kim tapar hakça.
Olmasın, olmasın bağbansız bahça,
Dererler tökerler kal vedesinde.

Dünyanın lezzeti kefdi damakdı,
Kim göre görmeye, o bahta bahtı.
Sür güneş dövrünün cevanlık vahtı,
Ağlama geddinin dal vedesinde.

Azaflı Mikail, yaranan köçür,
İnsan bir zemidir, ezrail biçir.
Tarihler dolanır, ömür kün geçir,
Dünyadan payını al vedesinde⁹.

⁸ Bu mısrayı, Mikayıl Azaflı'nın kızı âşık Dilara Azaflı “Başına döndüyüm a nazlı dilber” şeklinde de söylemiştir.

Hikayesini anlatacağımız diğer şiir de Azaflı'nın "Geder" redifli şiiridir. Şiirin hikayesini Azaflı kızı Dilara şöyle anlatır: "Uzak olsun elden, işten, uzak olsun meclisimizden. 100 yaşlarında bir kişi ölmüş. Mollanın biri de elinde bir çubukla ölüye sürekli vuruyor. Ölen kişinin oğlu da kenardan mollayı seyrediyor. En sonunda oğul dayanamayıp mollaya soruyor: "Molla emmi, gurbanın olam, baba mı niye dövüyor-sun?" Molla da "Oğlum, babanı dövmüyorum, ona anlatıyorum ki, öbür dünyaya gidiyor. Orada münkir, nekir, kaynar kazan, sorgu-sual olacak. Ona anlatayım ki şimdi, orada sorulara doğru cevap versin" diyor. Oğlan: "Molla emmi, gurbanın olayım. Babam yüz yıl yaşadı. Evvel, Çar Nikolay'ın vaktinde babamı o kadar dövdüler, o kadar dövdüler ki, yine de ona bir şey anlatamadılar. Sonra Sovyet hükümeti gelince pamuk planı, üzüm planı gibi planları anlattılar, onları da anlamadı. Şimdi sen 2-3 dakikada ona ne anlatacaksın. Bırak rahat gitsin bu kişi demiş." Azaflı bu ölen kişinin vurdum duymazlığını kastederek şöyle söylemiştir:

Gel, gel Azaflı Mikayıl, nâ necibe söz deme,
Yahşı-yaman ne bilecek, ganımıyanı bizleme.
Bu dünyada çek kefini, o dünyanı gözleme,
Yimeyenler yi malını, dö vlet, var elden geder¹⁰.

Şiirin tamamı şöyledir:

GEDER

Hab içinde yatan seyyad, duy şikâr elden geder¹¹,
Bel bağlama nâ necibe, namus, ar elden geder.
Budur, insan kervanları gece-gündüz köç eyler,
Bu dünya fani¹² dünyadır, her ne var elden geder.

Bil ki, yaratmayacak bir daha yaradan bizi,
Geza gehri eyleyecek yer ile yeksan bizi.
Gâh endirer, gâh galdırır vaht bizi, dö vran bizi,
Hökümdarlar ö yünmesin, ihtiyar elden geder.

⁹ Bu şiir A. Kafkasyalı'nın kitabında yoktur.

¹⁰ Bu mısra da Kafkasyalı'da "Felek çalar çengelini dö vlet, var elden geder." biçimindedir.

¹¹ Bu mısra A. Kafkasyalı'nın kitabında "Oyan daha, yatan seyyad, bil, şikâr elden geder" şeklindedir. s.307

¹² Bu kelime Kafkasyalı'nın kitabında "bele dünyadır" şeklinde kayıtlıdır.

Gel, gel Azaflı Mikayıl, nâneçibe söz deme,
Yahşı-yaman ne bilecek, ganımıyanı bizleme.
Bu dünyada çek kefini, o dünyanı gözleme,
Yimeyenler yi malını, dövlet, var elden geder¹³.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Azaflı Mikayıl bütün sanatını iyilik, güzellik ve vatan sevgisiyle yoğurmuştur. Devrin baskı ve zulümlerine boyun eğmemeye çalışmış, Türklüğünü ve diğer manevi değerlerini muhafaza ederek başta kendi çocuklarına ve çevresine bu değerleri miras olarak bırakmıştır. Bütün Türk dünyasının bu değerlere sahip çıkması dileğiyle...

ÖZET

Azaflı Mikayıl XX. yüzyıl Azerbaycan âşıklarındanır. Sovyetler Birliği Devrinde yaşamış ve sanatını devrin zulüm ve baskılarına boyun eğmeyerek sürdürmüştür. Şiirlerini komünist propagandaya alet etmediği için defalarca yargılanmış ve hapiste yatmıştır. Bu araştırmamızda Azaflı'nın şiirlerini tahlil ederek ondaki Türklük bilincini ortaya koymaya çalıştık ve iki şiirinin hikayesini ele aldık.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, aşık, Azaflı Mikail, Komünist Partisi

ABSTRACT

Azaflı Mikayıl is one of the 20 th century ashiks of Azerbaijan . He was lived in the Soviet Union period and continued his art without unyielding cruelty and oppression. He has been judged a lot of times for not employing his poems for the communist propaganda. In this study, we tried to put forth the Turk consciousness by analysing Azaflı's poems and took the narratives of his two poems.

Key words: Azerbaijan, Ashik, Azaflı Mikayıl, Communist Party.

KAYNAKLAR

Akman, Eyüp (2008), Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953)"Ankara
Kafkasyalı, Ali (1996), Mikayıl Azaflı Hayatı-Sanatı-Eserleri, Erzurum
Sakaoğlu, Saim vd.(1986), Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri, C.II , Halk Kültürü Yayınları

¹³ Bu mısra da Kafkasyalı'da "Felek çalar çengelini dövlet, var elden geder." biçimindedir.